

BÉKE ÉS BIZTONSÁG (ÉRTELMEZÉSI PÁRHUZAMOK ÉS ELLENTMONDÁSOK)

*„A nehézség nem is annyira abban rejlik, hogy új elképzeléseket dolgozzunk ki, inkább abban, hogy mi magunk megszabaduljunk a régiak hatása alól.”
(John Maynard Keynes)*

1. Bevezető gondolatok

Nincsenek könnyű helyzetben a tudományos-szakmai konferencia szervezői a téma meghatározása kapcsán. A kör nem túl széles: biztonság, rendészet, kihívások, azok kezelési lehetőségei. A 25. jubileumi kiadványkötet „A biztonság védelme a rendészetben” témakörre épül. Világos, hogy a rendészet keretei közt gondolkodva a biztonság „(meg)erősítése” a cél. A közelmúlt történései (orosz-ukrán fegyveres konfliktus, energia-válság, elszabadult infláció stb.) a biztonság vonatkozásában egyfajta figyelemmegosztást és súlyponteltolódásokat eredményeztek az összefüggések azonosítása, hangsúlyozása, és főleg az integrált gondolkodás érvényesítése helyett. (Az emlegetett összefüggések az esetek többségében a politikai döntések, elindított folyamatok igazolását hivatottak támogatni.)

Az világossá vált, hogy a „hagyományos értelemben” vett biztonságértelmezés kezd elcsúszni a társadalmi és az emberi biztonság irányába és a fegyveres „megoldások”, erőszakalkalmazás, szankciók, demonstrációk is „önálló életet” kezdenek élni. Voltak, vannak kísérletek a béke és a biztonság kapcsolatrendszerének az elemzésére, de legtöbbször a „tyúk-tojás” dilemmán nem jutottak túl. A béke esetében a háború és az erőszak hiánya az az indikátor, mely alapján békéről „beszélhetünk”, ugyanakkor a kiindulási tényezőknek csak egyik nagy csoportja maga a veszély, fenyegetés, kockázat.

2. A biztonságról röviden

Jelen tanulmányban a béke és a biztonság viszonyrendszeréről lesz szó.¹ A biztonság kapcsán számos tanulmányban kifejtettem a véleményemet, ezt részleteiben nem kívánom megismételni.² Röviden: a biztonság egy dinamikus viszonyrendszer. Alaphelyzetben meghatározó a biztonság tényezőinek (veszély, fenyegetés, kockázat + biztonsági/védelmi rendszer) egymáshoz való viszonya. A biztonsági tényezők a biztonsági/védelmi rendszer

¹ A terjedelmi kötöttségek miatt jelen írás egy nagyobb lélegzetű anyag elővázlatának is tekinthető.

² Teke András: Az emberi biztonság és a „klasszikus biztonságfelfogás” viszonyrendszere. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XX. Pécs, 2018. 25-32. o. Teke András: A biztonsági-rendészeti megelőzés és beavatkozás folyamat- és rendszerműködési kérdései. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXI. Pécs, 2019. 13-21. o.; Teke András: Emberi biztonság és migráció. Az emberi biztonság koncepciójától a „Biztonságos, rendezett és szabályozott migrációról szóló globális paktum”-ig. MRTT. Teke András: A rendkívüli helyzetek és a rendészet. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXIII. Pécs, 2021. 39-47. o. Teke András: Helyzetek – tényezők – biztonság. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXIV. Pécs, 2022. 39-51. o.

működésére vonatkoznak és itt már nem kockázatokról, hanem sebezhetőségről célszerű beszélni.

Johan Galtung (lásd később) békeformulája³ (ahol a számlálóban a méltányosság és a harmónia szorzata szerepel, a nevezőben pedig a traumák és a konfliktusok szorzata) szerint a „biztonság egyszerű”, mert minden, ami azonosítható az igazságtalansággal, mindaddig, amíg nincs megfelelő erőfeszítés a megváltoztatására, rontja az összefüggéseket és csökkenti a béke fenntarthatóságát. Ez politikailag még csak értelmezhető, de társadalmi, nemzetközi, globális paritásba már nehezen hozható a szubjektív elemek sokasága miatt. A biztonság stabilitást, status quo-t, törvényt és rendet (is) jelent. A westfáliai béke óta a biztonság és a béke kérdését illetően a nemzetállamok váltak fő actorokká. Az ENSZ létrejötte óta, majd a NATO, EU és más nemzetközi szervezetek, illetve az NGO-k, INGO-k megjelenésével és aktivizálódásával újabb és újabb forgatókönyvek készülnek, amelyek mindig a pillanatnyi érdekek és erőviszonyok alapján alakítják át a viszonyrendszereket. Az emberi biztonság kérdéseire a hagyományos biztonságfelfogás kombinálva a béke kérdéseivel már nem tud adekvát választ adni, a politika pedig megoldáskeresés látszata mellett, valamilyen értékekre hivatkozva inkább a direkt vagy indirekt érdekérvényesítést preferálja.

Az is bonyolítja a helyzetet, hogy a biztonság különböző szinteken kerül értelmezésre. Lehet egyéni (kiszárvott vagy nem tipikus példával), kollektív (egy-egy etnikai, nemzetiségi, vallási csoportokra, „áldozatokra” vonatkoztatva), vagy nemzetközi (globális, vagy annak mondott) szintre kivetítve. A tartalom sem változott, lehet (1) katonai, ezt sokszor leegyszerűsítik az állam védelmi képességére és keverik a rezilienciával; (2) politikai (a nemzeti vagy más értelemben, a szuverenitás veszélyeztetése); (3) gazdasági (az utóbbi időben előtérbe került az energiabiztonság, de ide tartozik a társadalmi jóléthez, az erőforrások feletti rendelkezéshez, a pénzeszközökhöz és a piacokhoz való hozzájutáshoz, a termeléshez, való hozzáféréshez kapcsolódó érdekérvényesítési lehetőség); (4) társadalmi (nyelv, kultúra, vallás, nemzeti identitás, önazonosság); (5) környezetbiztonság (klímaváltozás, környezetterhelés, élhető környezet fenntartása). A biztonságérzet az érintettek és érdekelték számára kedvezőtlen változások bekövetkeztének alacsony vagy maga kockázatával függ össze. És továbbra is „élnek” a biztonság kapcsán a „területek”, „szektorok”, „dimenziók”, „aspektusok”, elméletek és koncepciók. A hálózatosodás kiteljesedésével teljesen új hozzáállás szükséges a biztonság modernkori lényegének megértéséhez, ehhez pedig szükséges (lenne) a „koncepció-szereplők-szabályok” elv/összefüggés naprakész tisztázása.

3. A béke megközelítése

A „békekutatásnak” (peace research avagy polemológia, konfliktológia), azaz a béke elméleti és gyakorlati összefüggései keresésének vannak előzményei. Az előzményeket nevek, intézmények, események fémjelzik. Pl. 1884. Fabian Society Nagy-Britanniában, 1916. Brookings Institution az USA-ban. Az USA-ban és Európában az első tudományos béke-tanszékeket közvetlenül az első világháború után létesítették, az általános politikatudományon belül a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásának szerves részeként.⁴

³ University for Peace: Ideas for Peace. Number 13 – July 2017. Peace: A Peace Practitioner’s Guide Prof. Dr. mult. Johan Galtung. [https://www.upeace.org/files/Ideas for peace](https://www.upeace.org/files/Ideas%20for%20peace) (Letöltés ideje: 2023.05.12.)

⁴ Stobbe, Heinz-Günther: Teológiai békekutatás. Vigilia 1995/11. 811-824. o.

A békekutatás az 1950-es évek második felétől vált önálló (sokáig, máig is vitatott) diszciplínává. A hidegháborús időszakban igényként merült fel a döntéshozók támogatása objektív és megbízható adatokkal, tudással, a nemzetközi konfliktusok (lehetőleg) háborúmentes megoldása érdekében. Erre épülve alakultak ki a ma is működő szellemi műhelyek: pl. International Peace Research Association = IPRA (Belgium); Peace Research Foundation (USA); International Peace Research Institute = IPRI (Norvégia); Stockholm International Peace Research Institute = SIPRI (1966. Svédország). Azt el lehet mondani, hogy a békekutatás alapjait elsősorban a nyugati tudósok rakták le. Mindenképpen említést érdemel, a SIPRI – Robert Neild kezdeményezésére – 1969 óta megjelenő Évkönyve, amely a fegyverkezéssel és leszereléssel foglalkozik, s pl. a békeindex számításánál fontos dokumentum. A keleti blokkban is folytak békekutatások, azonban ezeket áthatotta az uralkodó ideológia, amely a békét az imperializmus támadásai elleni (hatékony) fellépés eredményeként tüntette fel. Magyarországon főleg katonai szakírók foglalkoztak a témával. A rendszerváltozást követően nálunk is megalapozott szakmai, tudományos és társasági tevékenység köthető a békekutatáshoz. A békekutatás és a békemozgalmak egymást részben átfedő, de bázisát tekintve két különböző folyamatot képviselnek. *„Az utóbbi évszázadban a békemunka áttekinthetetlen méretűvé növekedett, békemozgalmak, béketaanácsok, békeszervezetek, a békét kutató tudományos és politikai intézetek megszámlálhatatlan tömege keletkezett, a békéről szóló szakirodalom beláthatatlan és feldolgozhatatlan nagyságúra duzzadt. (...) Az a benyomás alakulhat ki továbbá a szemléltében, hogy a béke kérdését az egész korszakban inkább szaktudományos kérdésként, a biztonságpolitika, a leszerelés, a nemzetközi jog önmagában fontos, értékes és nélkülözhetetlen műfajain keresztül közelítik meg, de alig akad, aki a kérdést filozófiai mélységeiben meri és kívánja megragadni.”*⁵ (A békének nincs konszenzusos fogalma, viszont számos megközelítése és értelmezése létezik.) A leggyakoribb válasz az, hogy „ha béke van, akkor nincs háború”. (Sok esetben a háború fogalma sem egyértelműen definiált.)

Emellett a béke fogalma is mást jelent a politikában, a katonai terminológiában, a köznapi szóbeszédben, filozófiai, vallási értelmezésben stb. A fenti példára utalva a gyökereket a kultúrában is keresni kell. Az 1950-es években a szocialista táborban a „békeharc” elterjedt fogalom volt, ami önmagában is ellentmondást rejtett: „a béke csak harc árán érhető el”. A béke a biztonsághoz hasonlóan valamilyen viszony(rendszer)t tételez fel. A legrégebb az egyházi megközelítés. Az Ótestamentum „salom” szavát, ami békét is jelent, kéttucatnyi kifejezéssel (is) fordítják. Jelentheti a „béke”: (1) két fél rendezett viszonyát is, így egyes emberek, ill. embercsoportok (népek) egymás közötti, (2) valamint Isten és az ember, egy nép viszonylatában.⁶ Az isteni viszonyítás mellett, később nemzeti szinten is megjelenik a „szövetség”, mint tényező. Abban szinte minden megközelítés egyetért, hogy a béke, mint állapot, időszak, jelenség, viszonyrendszer, eredmény a legkülönbözőbb élethelyzetekben és formákban is megvalósulhat. A béke abban az értelemben, ahogy az az egyház társadalmi tanításában szerepel, nincs összhangban a világháborúkat lezáró békékkel.

A Magyar Nyelv Nagyszótára alapján „béke: vmely állam, nép stb. életében olyan állapot, ill. időszak, amikor a területén nincs háború”; „békekötés, békeszerződés, amellyel a harcban álló felek véget vetnek a háborúnak, ill. az ezt tartalmazó okmány” „viszálykodás

⁵ Frenyó Zoltán: A béke filozófiája: In: Fata Ildikó – Kissné Dr. Budai Rita (szerk.): Oknyomozó tudomány. Tudományos Mozaik 13. kötet. Tomori Pál Főiskola, Budapest, 2017. 177-190. o.

⁶ Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/B/B%C3%A9ke.html> Magyar Katolikus Lexikon > B > béke (Letöltés ideje: 2023.04.10.)

nélküli, nyugalmas együttélés, egyetértés”; „(belső) nyugalom, zavartalan, háborítatlan (lelki)állapot”⁷

„Béke: az államok és népek közötti kapcsolatok és állapot olyan szintje és harmóniája, amely kizárja a fegyveres erőszak alkalmazását, a katonai konfliktust és a háborút, mint a politikai célok elérésének legvégső eszközét.”⁸ Megjegyzendő, hogy a Hadtudományi Lexikon⁹, nem tartalmazza a béke fogalmát. Johan Galtung szerint létezik: Negatív béke, amelyet a háború és az erőszak hiánya határoz meg, és a pozitív béke, amelyet egy tartósabb béke határoz meg, amely a gazdasági fejlődésbe és az intézményekbe való fenntartható beruházásokra, valamint a békét elősegítő társadalmi attitűdökre épül. A „Hágai Békefelhívás – globális kampány a békére nevelésért” szerint „Akkor valósul meg a béke kultúrája, ha a világ polgárai megértik a globális problémákat, rendelkeznek konfliktusmegoldó képességekkel, erőszakmentesen küzdenek az igazságosságért, az emberi jogok és a méltányosság nemzetközi normái szerint élik az életüket, értékelik a kulturális sokszínűséget, és tisztelik a Földet és egymást. Mindezt csak módszeres békére neveléssel lehet elérni.”¹⁰ Érdekes és szintetizáló jellegű megközelítésként is felfogható egy értelemző szótári megfogalmazás: „A béke a biztonság és a nyugalom stresszmentes állapota, amely akkor jön létre, amikor nincs harc vagy háború, minden tökéletes harmóniában és szabadságban létezik. Jellemző: (1) az állam uralkodik a háború nélkül; (2) egyezmény az ellenségeskedések beszüntetéséről; (3) harmonikus kapcsolatok; (4) szabadság a vitáktól; (5) a nyilvános helyek általános biztonsága; (6) a mentális stressz vagy szorongás hiánya.”¹¹

Napjainkban gyakori, hogy a biztonságot és a békét is érintő elemzések zöme főleg egyes társadalmi csoportoknak vagy a társadalom egészének a biztonságával/békéjével foglalkozik. A társadalom és az egyén biztonsága a fenyegetettség tükrében jelenik meg. Problémás ebbe konstrukcióba beleilleszteni a közbiztonságot, a bűnözés helyzetét, az erőszakszerveket, a terrorizmust, a migrációt és a szélsőséges mozgalmakat. Ürmösi Károly szerint a társadalmi biztonság: „Az állampolgárok érvényesülési lehetőségei, szociális biztonsága, a szociális ellátórendszer, az oktatás és a művelődés lehetősége, az emberi jogok, a jogbiztonság, a bűnözés és a közbiztonság. A szektort leginkább a közbiztonság minősége, illegális (fegyver) kereskedelem, bűnözés, kábítószer, terrorizmus, migráció és nem utolsósorban az állami intézmények gyengesége fenyegeti.”¹² Jelen esetben a társadalmi biztonság kifejezés angol megfelelője a „societal security”, amely nem azonos a „social security”-vel, amely főleg közgazdaság-elméleti fogalom, s kizárólag a szociális ellátórendszerekkel, illetve az egyén megélhetésével foglalkozik.¹³ A béke és biztonság összefüggéseinek értelmezésénél felmerülnek olyan megközelítések, amelyek szerint „A rezilienciával kapcsolatos uniós szakpolitikai megközelítés azt jelenti, hogy a válság megfékezéséről az „upstream” intézkedésekre kell áttérni az instabilitás és a konfliktusok

⁷ A Magyar Nyelv Nagyszótára. Megjelenik 2006 óta folyamatosan, III. B–bes (2011, 1039 o.) IV:Besz–by (2011, 1020 o.) Akadémiai Kiadó. <https://nagyszotar.nytud.hu/dictsearch.html?query=b%C3%A9ke> (Letöltve: 2023.03.23.)

⁸ Rendészettudományi Szaklexikon, Dialóg Campus, Budapest, 2019.

⁹ Hadtudományi Lexikon, Új kötet. Dialóg Campus, Budapest, 2019.

¹⁰ Hágai Békefelhívás – globális kampány a békére nevelésért. Forrás: www.peace-ed-campaign.org/wp-content/uploads/2014/08/HagueAgendaPeace-Justice4The21stCentury.pdf; www.peace-ed-campaign.org/about/ (Letöltés ideje: 2023.04.10.)

¹¹ Forrás: <https://www.vocabulary.com/dictionary/peace> (Letöltés ideje: 2023.04.29.)

¹² Ürmösi Károly: A biztonság, a biztonság fogalma. Hadtudományi Szemle 2013/6 147–154. o.

¹³ Buzan, B. – Wæver, O. – Wilde, J. de: Security: a new framework for analysis. Colorado: Lynne Rienner Pub. 1998. In: Deák Péter (szerk.): Biztonságpolitikai kézikönyv. Osiris Kiadó. Budapest, 2007.

mögött meghúzódó sebezhetőségek és strukturális okok kezelése érdekében.”¹⁴ Ez tovább bonyolítja kérdést! Saját területen az adott államnak kell(en)e gondoskodnia a békéről, a biztonságról, saját polgárai megélhetéséről, védelméről. Itt merül fel az instabil államok problematikája. A jelenlegi megközelítésben, elsősorban emberi jogokra hivatkozva „a nemzetközi szervezeteknek kötelessége a polgárok érdekében beavatkozni a folyamatokba”. Ez a beavatkozás az esetek döntő többségében deklaráltan az egyes ember érdekében történik, valójában politikai, gazdasági, nagyhatalmi érdekérvényesítésről van szó, aminek sokszor a nemzetközi szervezetek az eszközei.

4. „Béke-indexek” csapdájában

Mint szinte mindenre, ami a biztonsággal, a társadalmi léttel kapcsolatos, léteznek indexek. Ide sorolható a globális békeindex (Global Peace Index = GPI) is, amely valójában egy sajátos (ideálisnak látszó spekulatív) számítás alapján összeállított és az országokat (régiókat) “békességük” és “(köz)biztonságuk”, “kalkulált” helyzete alapján rangsoroló, összehasonlító lista. (Egy lista pedig nem tekinthető indexnek.) A GPI háttérében egy “agytröszt” áll (2007. Institute for Economics and Peace = IEP). Az IEP globálisan “méri” az erőszak gazdasági költségeit, a békét, a nemzeti fenyegetettség kockázati szintjét, és a Galtung-féle “pozitív béke” megértésére létrehozott egy 8 pilléres modellt, amelyet 163 országra vetített/vetít ki.

Az országok egytől ötig terjedő skálán pontokat kapnak, és annál békésebb egy adott ország, minél alacsonyabb az elért pontszáma.¹⁵ A GPI az ország „negatív békeszintjét” méri három területen (1) folyamatos belföldi és nemzetközi konfliktusok, 6 statisztikai mutató; (2) a harmónia vagy a viszály szintje egy nemzeten belül; 11 statisztikai mutató; (3) az ország militarizációja, 6 statisztikai mutató. Összesen 23 statisztikai mutató. Ezen mutatóknak csak egy része nevezhető (túrértéssel) objektívnek, feltéve, hogy az adatszolgáltatás hiteles és validálható volt. Egy 2022-es IEP felmérés alapján Magyarország a legbékésebb országok egyike. Két helyezéssel (akkor) előre lépve, a 13. helyen áll az idei globális békeindex listáján. A felső 15-ös mezőnyben van Magyarország után Finnország és Horvátország. Ezek az országok az IEP meghatározása szerint a nagyon magas békeindexű csoportban vannak – írta az MTI. Megjegyzendő, hogy 2017-ben Magyarország a 17. helyen áll, Németországgal azonos pontszámmal állt. (Elgondolkodtató a fenti megállapítás!)¹⁶

A problémamegközelítésben érzhető egy konkrét személy hatása. Johan Galtung professzor az „Ötletek a békéért” című kiadványában olyan békekonceptió(ka)t vázol fel, amelyek a történelemben, a földrajzban és az emberi szervezet szintjén alkalmazhatók.¹⁷ A békés úton történő megközelítés Galtung-féle békeformulája a következő:

¹⁴ Forrás: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/peace-and-governance/peace-and-security_en (Letöltés ideje: 2023.06.01.)

¹⁵ Forrás: <https://www.economicsandpeace.org/bio/steve-killelea/> (Letöltés ideje: 2023.04.21.)

¹⁶ Forrás: <https://index.hu/kulfold/2022/06/15/globalis-bekeindex-haboru-iep-felmeres-nato-europai-unio/> (Letöltés ideje: 2023.04.21.)

¹⁷ University for Peace: Ideas for Peace. Number 13 – July 2017. Peace: A Peace Practitioner’s Guide Prof. Dr. mult. Johan Galtung. <https://www.upeace.org>files>Ideas for peace> (Letöltés ideje: 2023.05.12.)

$$\text{Béke} = \frac{\text{Méltányosság} \times \text{Harmónia}}{\text{Trauma} \times \text{Konfliktus}}$$

A számláló a pozitív, a nevező a negatív „békére” utal. A négy tényező azonosítása, megértése, értelmezése és alkalmazása Galtung szerint speciális képzést, készségek kialakítását és célirányos oktatást igényel. *(Erre a nemzetközi szervezetek, INGO-k speciális kurzusokat, érzékenyítő tréningeket szerveznek, kézikönyveket, útmutatókat adnak ki.)*

5. „Békeműveletek”

A globális biztonság érdekében (és sokszor csak a nevében) a nemzetközi szervezetek/befolyásos országok (valamilyen hivatkozás ürügyén) látszólag „legálisan” beavatkoznak a folyamatokba. Mivel a béke általános megközelítésben (vulgárisan) a háború hiányát jelenti, ezért a hatalmi tényezőre támaszkodva a fenti aktorok „békét akarnak teremteni”, „békét akarnak kikényszeríteni”, „békét fenntartani”, mert „ha béke van, akkor nincs háború”. (Ez nem mindig igaz!). Dr. Benkő Tibor anno egy békefenntartásról szóló kiadványban Dag Hammarskjöld Nobel-békedíjas svéd diplomatára, egykori ENSZ-főtitkára hivatkozik, aki szerint „a békefenntartás nem a katonák feladata, azonban csak a katonák tudják azt elvégezni.”¹⁸ Ez már önmagában is ellentmondást jelent, mert szintén általános megközelítés szerint a béke mindig valamilyen megegyezés eredménye, valamilyen mesterségesen kialakított állapot, tehát a „béketeremtésnek” éppen a háború folytatását/megelőzését kellene jelentenie. Erre van a kifejezés: „nem háborús katonai műveletek” (Military Operations Other Than War = MOOTW) és vannak béketámogató műveletek (Peace Support Operations = PSO). Ezek megjelennek pl. az ENSZ Alapokmányában (Charter of The United Nations. UN, New York, 1993.) és a NATO alapdokumentumaiban, valamint egyéb nemzetközi egyezményekben is. Az ENSZ felosztás szerint a békeműveletek lehetnek: (1) megelőző diplomácia; (2) béketeremtés; (3) békefenntartás; (4) békeépítés. A NATO esetében a fogalomra kiegészül a (+5) békekikényszerítéssel.¹⁹ A béketámogató műveletek definiálása alapvetően: (1) a helyzet normalizálását; (2) katonai jelenlétet a térségben; (3) meghatározott katonai feladatok végrehajtását; (4) a (nyugati értelemben vett) demokrácia feltételei megteremtése elősegítését jelenti (brutális demokráciaexport). A katonai tevékenység mellett egyre nagyobb szerepet kap a fentiekben a rendészeti/rendőri és közigazgatási, humanitárius tevékenység is. Ezért célszerű lenne átgondolni a fogalmakat és az azok tartalmát. 1945 óta jelentős változások történtek a világban. A klasszikus katonai tevékenységek kerete, tartalma és hatásmechanizmusa is jelentősen átalakult. A 2014. szeptember 4-5-én megtartott walesi NATO csúcstalálkozó is erre irányítja rá a figyelmet. A doktrínák folyamatos változásban vannak. (Megjegyzendő, hogy akkor még az orosz-ukrán fegyveres konfliktus még nem jutott el a jelenlegi eszkalációig.) Új fogalmak és kategóriák kerültek/kerülnek be a doktrínákba, és fontossá vált ezek egyértelműsítése nemzeti és

¹⁸ Kiss Zoltán László Magyarok a békefenntartásban, Katonaszociológiai adalékok a nemzetközi béketámogató műveletekben történő szerepvállalásunk fejlődéstörténetéhez és aktuális dilemmáihoz Zrínyi Kiadó Budapest. , Zrínyi Média – HM Kommunikációs Kft., 2011

¹⁹ Hodosi Lajos: Békeműveletek/béketámogató műveletek és a békefenntartás műszaki támogatásával szemben támasztott követelmények. Műszaki Katonai Közöny 2001/3-4. 20-40. o.

szervezeti/szövetségi szinten is. (Aszimmetrikus fenyegetés, irreguláris harctevékenység, felkelés, felkelés leverése, terrorizmus, terrorizmus elleni védelem, terrorizmus elleni támadás, stabilizációs műveletek.) A „műveletek” hangoztatása mellett továbbra is él a „hadviselés-szemlélet”, amelyet a klasszikus felosztás alapján három szintre tagolnak: stratégiai (hadászati), hadműveleti (taktikai), harcászati (helyi kivitelezés).²⁰ A doktrínák²¹ is folyamatos átalakulási/alkalmazkodási kényszerbe kerültek/kerülnek. Gyakoriak a politikai indíttatású „rögtönzések” is. A „preventív megközelítések” 2001.09.11. óta csak formálisan és akkor is csak rövid ideig életképesek. Ráadásul Mező András a tanulmányában rámutat arra is, hogy „A magyar katonai doktrínák és (...) a NATO-doktrínák összevetésekor az első komoly eltérést rögtön a rendszer felépítésében találjuk. A magyar rendszer ugyanis alá- és fölérendeltséget feltételező doktrinális hierarchiában gondolkodik, ellentétben a NATO „építőkövek” és „zárókövek” típusú megközelítésével.”²² Így a MH Összhaderőnemi Doktrína 3. (ÖHD-3) fogalomkészlete sem teljeskörűen követi a NATO terminológiát és értelmezést. A válságkezelést a doktrína az MH alaprendeltetésű feladatának nevezi, ezért előkészítésük és végrehajtásuk minden szinten beépül az MH napi feladatvégzésének rendjébe (ez kérdéseket vet fel az ún. béketevékenység és a rendkívüli helyzetek kezelése közt.) A válságkezelés „nem tipikusan béketevékenység”. Az ún. békeműveletek nemzeti és nemzetközi megközelítésében is vannak (markáns) eltérések, ami nem támogatja az adekvát válaszokat, a megelőzést pedig egyáltalán nem. Arra kijelentésre, hogy „Az elmúlt hatvan évben az ENSZ békefenntartó tevékenysége meghatározó szerepet játszott a béke és biztonság garantálásában.” (Már van válasz.) „Mégsem kristályosodott ki a békefenntartás univerzális receptje, a tapasztalat inkább azt erősíti meg, hogy a konfliktusok különbözők, így azok más és más választ igényelnek a nemzetközi közösség részéről is. A siker meghatározása önmagában sem könnyű feladat, a sikerhez vezető tényezők terén pedig a szakirodalom még sokszínűbb, és nem ad egyértelmű válaszokat.”²³ A fejezet végére kívánczik, hogy bár komoly (nemzeti és nemzetközi) erőfeszítések történtek a békeműveletek során, el kell mondani, hogy az eredményként elvárt „béké”-nek rendszerint valamilyen „mutációja” valósult meg, s ezzel együtt a demokrácia-exportok utóhatásai is a rendezetlenséget, az instabilitást, az egyenlőtlenségek állandósulását idézték elő. Napjaink békéje tipikusan az „absztrakt béke” kategóriába sorolható.

6. A béke és biztonság makro és mikro összefüggései

Alapkérdés, hogy össze lehet-e hasonlítani és egybe lehet-e vetni a béke és a biztonság fogalmát? (Hogy érdemes-e? Igen, bár már közhely számba megy a két fogalom közös emlegetése, sőt esetenként a szinonim alkalmazása is.) A biztonság esetében mindmáig elterjedt vélemény, hogy a biztonság ellentéte a bizonytalanság. A bizonytalanság is egy

²⁰ Mező András: Felkelés elleni hadviselés a doktrínákban. HADTUDOMÁNY (ONLINE) 2015/25. 79-100. o.

²¹ A fentiek alátámasztására az AAP-06, AJP-01 (D), AJP-3, AJP-3.2, ATP-3.2.1, ATP-3.2.1.1. NATO doktrínák. AAP-06. Edition 2021, NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS (ENGLISH AND FRENCH) NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO) 2021; AJP-01(D) ALLIED JOINT DOCTRINE DECEMBER 2010.; Guidance Allied Joint Doctrine for Land Operations (AJP-3.2) Published 30 June 2017.; ALLIED LAND TACTICS ATP-3.2.1. NOVEMBER 2009.; ATP 3.2.1.1.: 2014. GUIDANCE FOR THE CONDUCT OF TACTICAL STABILITY ACTIVITIES AND TASKS. (Allied Joint Publication – AJP; Allied Tactical Publication – ATP; NATO Standardisation Office – NSO.)

²² Mező András: i.m.

²³ Bokodi Ágnes: Mit tartanak fenn a békefenntartók? Az ENSZ békefenntartó műveletek sikerének értékelése, Külügyi Szemle 2011/2 91-115. o.

állapot: a biztonság állapota. A bizonytalanság a dinamikus egyensúly elmozdulása a veszélyek, fenyegetések, kockázatok irányába, de lehet a biztonsági/védelmi rendszer sebezhetőségének olyan szintje is, amikor a rendszer nem képes önmagától regenerálódni, a beavatkozás pedig vagy késik, vagy nem megfelelő. A biztonság valós tartalmi és működési ellentéte a kezelhetetlenség, a káosz, tehát a bizonytalanság nem tekinthető a biztonság ellenpárjának. Célszerű megnézni, hogy a béke esetében mi lehet annak az ellentéte. Általános megközelítésben a béke ellenpárja a háború. Ugyanakkor gyakori jelenség a békétlenségre is hivatkozni. Általában azt jelenti, hogy valamilyen feszültség, érdekellentét, konfliktus, vita, harc áll fenn két vagy több fél/szövetség/csoportosulás között. Ezek szerint a békétlenség lehet (akár) háború is. Azonban általánosságban elmondható, hogy a békétlenség szó jelentése mindig valamilyen feszültséget, konfliktust vagy zavart jelent, ami békében is előfordulhat.

A békétlenség körülhatárolása elvezet az emberi biztonsághoz (human security), illetve a társadalmi biztonsághoz (societal security), amelyet a magyar szakirodalom „szociális biztonságként” is nevesít.

Alapvetésként célszerű elfogadni, hogy a háború megkezdése előtt a felek kizárólag győzelemben gondolkodnak és nem készülnek tervek arra, hogy mi lesz a háború után. A békével is hasonló a helyzet, mert a cél a béke „összehozása”, de hogy mi lesz azután, arra nem készül integrált terv, maradnak a békeműveletek, attól függetlenül, hogy alkalmasak-e a funkcióra.

Jellemző a különböző (béke és biztonsági) helyzetek azonos megközelítésű nemzetközi kezelése és/vagy azonos helyzetek eltérő megközelítésű nemzetközi kezelése is. (Ez nehezíti az egyébként létező elvek és törvényszerűségek érvényesítését, ami folyamatba épített intézményesített diszkriminációt eredményez(het). (Nincs két egyforma biztonsági helyzet és helyzetkezelés és minden béke, bár vannak hasonlóságok, sok egyedi, sajátos vonást hordoz.)

A béke és a biztonság egyértelműen szinergikus kapcsolatban vannak. Létezhetnek külön-külön is, de az összefüggések köztük kimutatható, sok esetben azonban nem is feltételez(het)ik egymás létét és hatását.

A béke és a biztonság alapelveknek számítottak, ugyanakkor mégsem tartoztak össze, nem mindig feltételezték egymást céljukat tekintve. (...) A biztonság fogalma először a versailles-i békében jelenik meg nemzetközi biztonság értelemben, ugyanakkor az 1815-ös párizsi békében is elhangzik szóban a biztonság fogalma, amely célként szerepel a szomszédos államok között. (...) az 1815-ös békében a biztonság és a béke fogalma még nem esett egybe. Gyakran elhangzik az is, hogy „*A béke nem a nyugalom maga. A nyugalom logikai fikció.*”²⁴

Nincs teljes (abszolút) biztonság és nincs örök béke sem. Ez az első és tágabb értelemben is közös kapcsolat a két a fogalom között.

A béke és a biztonság is tipikusan percepcionális kategória, a biztonság mindig egy dinamikus viszonyrendszer, egyfajta tolerálható állapot, a béke mindig formálisan deklarált, a percepcionális értékelése mindig szubjektív. (Léteznek ún. „hallgatólagos” békék is, de egyezményi szintű megközelítése nem releváns.) A globális világban a háború és a biztonság, sok esetben a béke is az üzleti elveknek és törvényszerűségeknek is alá van rendelve.

²⁴ Frenyó Zoltán: i.m.

A két fogalom között megfigyelhető az 1990-es évek óta (*nem véletlen: Human Development Report = HDR, 1994.*) egyfajta konvergálás: béke és biztonság esetében az emberi biztonság és a társadalmi biztonság kiterjesztett értelmezése. Ez lehetőséget ad a fogalmakkal, megközelítésekkel való önkényes manipulációkra.

A biztonság és béke vonatkozásába is folyik a megoldáskeresés. A békeműveletek tevékenységi alapja: „ne legyen háború”, de sok esetben éppen a beavatkozások a konfliktusok direkt vagy indirekt gerjesztését idézik elő.

A béketörekvések ellentmondása, hogy a következmények kezelésére az érintett szereplők rendszerint nincsenek felkészülve.

A folyamatokat (nem mindig) az érintettek és érdekelttek kezelik, sokszor be sem vonják őket, hanem érdekorientáltan „kívülről menedzselik”.

A nemzetközi politikai folyamatok, a globális trendek, a geopolitikai érdekérvényesítés kölcsönösen aszinkronban vannak.

Az ENSZ és részben a NATO békével és biztonsággal összefüggő működése nem (mindig) követi a reálfolyamatokat.

A békeszerződések tartóssága a garanciáktól függ, a garanciák mindig markánsan érdek és deklaráltan érték-orientáltak, de mindig az érdekek a meghatározóak.

A nemzetközi és nemzetállami szervezetek/szereplők mellett megjelentek és egyre nagyobb szerepet kapnak az NGO-k és INGO-k. Az ENSZ szervezetei egyre több funkciójukat kiszervezik az INGO-knak, hasonló figyelhető meg az EU esetében is. Ez egy áldemokratikus, folyamat és rendszeridegen megközelítés, de jó üzlet. Nem kedvez a béke és biztonság racionális megközelítésének.

A biztonság és a béke összefüggéseinek vizsgálata konvencionális megközelítéssel vélhetően nem világít rá új megoldásokra. Ha már a globalizáció és a digitalizáció korát érjük, akkor nézzünk meg három közgazdasági kategóriát: termék, szolgáltatás, áru.

„Egy termék lehet bármi, amivel adott szükséglet vagy igény kielégíthető. (...) Egy termék vagy ajánlat legalább három összetevőből áll: fizikai javakból, szolgáltatásokból és elképzelésekből.”²⁵ „A szolgáltatás olyan cselekvés vagy teljesítmény, amelyet egyik fél nyújt a másíknak, és amely lényegét tekintve nem tárgyiasult, és nem eredményez tulajdonjogot semmi fölött. Előállítása vagy kapcsolódik fizikai termékhez, vagy sem.”²⁶) Felfogható-e áruként a biztonság és a béke? A modern közgazdaságok szerint a termék akkor felel meg a funkciójának, ha eladható. Ami eladható az árunak minősül. A béke, vagy biztonság mindig konkrét helyszínhez, szituációhoz kötődik, tehát nem hordozhatja az azonosításra alkalmatlan áru jellegét. A szolgáltatás és a termék közötti eltérések vizsgálatát jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé. De a fentiek alapján az ún. HIPI-elv szerint ez könnyen elvégezhető: a szolgáltatások négy fő jellemzőjére utalva: Heterogeneity (ingadozás), Inseparability (elválaszthatatlanság), Perishability (romlékonyság), Intangibility (megfoghatatlanság).²⁷

Triviálisan a béketeremtés is felfogható szolgáltatásnak, vagy inkább egy biztonsággal összefüggő folyamat egy fontos csomópontjának. A biztonságsszolgáltatás a szolgáltatási sajátosságai ellenére az érdekérvényesítés kategóriájába tartozik, s mint ilyen

²⁵ Philip Kotler: i.m. Marketing menedzsment, Elemzés, tervezés, végrehajtás és ellenőrzés, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. 40-41. o.

²⁶ Uo. 515. old.

²⁷ Teke András: Életminőség-biztonságsszolgáltatás-rendvédelem, Hadtudomány elektronikus folyóirat. Forrás: http://mhht.eu/hadtudomany/2010_e.html (Letöltés ideje: 2023.07.06.)

leírható, modellezhető, eredeztethető, a béke is mindig valamilyen érdekérvényesítés eredménye.

A biztonság és béke kapcsán az alábbi törvényszerűségek foglalhatók össze: (a) meghatározó az érdekérvényesítés megalapozottsága és szabályozásának szintje; (b) az érdekérvényesítés szintjének és a politikai, gazdasági, társadalmi környezetnek az összefüggései szignifikánsak: mekkora, mennyire direkt vagy indirekt a politika szerepe a folyamatokban, mindez hogyan hat ki a környezeti tényezőkre. Célszerű vizsgálni a bel-és külpolitikai összefüggéseket is; (c) az általános és közbiztonság, nemzeti biztonság, valamint a biztonságvédelem megvalósításának összefüggései; (d) az érdekelttség és a veszélyeztetettség közötti összefüggések kifejeződése a kockázat vállalásban; (e) az érdekérvényesítés és az ellene közvetlenül vagy közvetve ható/irányuló jogellenes cselekmények/folyamatok összefüggései; (f) az érdekérvényesítés földrajzi helye és funkcionális megvalósításának lehetőségei; (g) az adott időszak műszaki technikai színvonalának hatása a jogellenes cselekmények megvalósítására és az érdekérvényesítésre; (h) az infrastruktúra fejlettségi szintje; (i) a társadalmi aktivitás kulturális-szokásjogi hagyományai és mindenkorai kiteljesítésének jogi lehetőségei.²⁸

A békét fel lehet fogni, mint ami elkülönül a fejlődéstől (HDR) – vagy csak egy aspektusa a fejlődésnek -, amelyet esetleg háború, harc, beruházások, szankciók, embargók, (ki)képzés, közvetítés vagy konfliktusmegoldási gyakorlatok révén valósítanak meg/hoznak létre, kényszerítenek ki.

A pozitív béke keretének végrehajtása révén a fejlesztési projektek automatikusan békeépítési projekteké válnak.

Az összevetéseket sokáig lehetne folytatni. Azonban figyelembe kell venni a változások hatását is. A fentieket támasztja alá egy dokumentum: 2023.június 14-én mutatták be Németország új, első nemzeti biztonsági stratégiáját. (*A fordításokban keveredik a nemzeti biztonsági és a nemzetbiztonsági jelző is.*) Olaf Scholz kancellár hangsúlyozta: „Biztonság nélkül ugyanis nincs szabadság, stabilitás és jólét.”²⁹ A hivatalos dokumentum címe: „Integrierte Sicherheit für Deutschland - Nationale Sicherheitsstrategie” (Németország integrált biztonsága- Nemzeti Biztonsági Stratégia.)³⁰

A három kulcsszó azonosítható: Védekező. Ellenálló. Fenntartható. (Wehrhaft. Resilient. Nachhaltig.) A fenti dokumentumban a béke-háború, stabilitás-egyenlőtlenségek, fenntarthatóság, nemzeti biztonság, szabadság, jólét, szuverenitás-föderáció, a globális-regionális-lokális problémák meglehetősen keveredve az emberi és társadalmi biztonsági szemléleti megközelítéssel olyan „stratégiai szinten” jelennek meg, amelyre az őket megjelenítő stratégiának nevezett dokumentum nem igazán nevezhető releváns keretnek.

A mai megközelítések általános alapja az orosz-ukrán konfliktus, ennek tükrében viszont a fentiek stratégiai megalapozottsága sok kérdést vet fel.

²⁸ Teke András: A mindennapok biztonságsszemlélete és a biztonságsszolgáltatás. Szakmai Szemle 2013/3. 97-113. o.

²⁹ Deutsche Welle (DW), 06/14/2023. <https://www.dw.com/en/german-government-presents-first-national-security-strategy/a-65908584> (Letöltés ideje: 2023.06.16.)

³⁰ <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2023/nationalesicherheitsstrategie.html> (Letöltés ideje: 2023.06.16.)

7. Befejező gondolatok

A tanulmány mottójául választott John Maynard Keynes idézet nem véletlen. A rendszerváltozás óta számos tanulmányban, előadásban elhangzott, hogy a változások korát éljük. Együtt élünk a változásokkal, vagy csak konstatáljuk, hogy valami megváltozott. A változások gyakoribbá váltak, felgyorsultak, a korábbi kiszámítható ciklikusság kaotikus irányba mozdult el. Megtanultunk együtt élni a változásokkal? Erre nehéz válaszolni, mert a paradigmák makacsul tovább élnek. Sok esetben a megszokott megoldásokhoz ragaszkodunk még akkor is, ha láthatóan új dologgal állunk szemben, vagy éppen valami hatására teljesen ismeretlen irányba indulunk el. A politika „mindig tudja, hogy mit akar” és ezt tünteti fel „helyes irányként”. A biztonság megközelítése terén kezd elterjedni a folyamat- és rendszerszemlélet alkalmazása, de az emberi biztonság, a társadalmi biztonság gondolatisága és az integráltnak feltüntetett, stratégia-szinten deklarált „hibrid” megoldások (sok esetben aktuálpolitikai ötletelések) nehezítik a tisztánlátást, holott éppen az utóbbi lenne a feladatuk (többek közt). Ezt a területet olyan mértékben kezdi áthatni a heterogenitás, hogy értelmezhetősége és kezelhetősége a megoldáskereséssel együtt gyökeres paradigmaváltást sürget.

Az emberi biztonság és a társadalmi biztonság (tisztázása) lehet az összekötő híd a biztonság és a béke fogalmai között és ezen az úton haladva alakulhat ki a béke és biztonság integrált értelmezése (megértése) is, amelyhez szükséges még azonosítani a stabilitás-instabilitás, szabadság, egyenlőtlenségek, fenntarthatóság, jól-jólét, háború-konfliktus, problémakezelés, szuverenitás-föderalizmus, globalitás-lokalitás kérdéseit is. A túlnépesedő Föld olyan problémák előtt áll, amelyek már nem illeszthetők be a vulgárisan értelmezett békés együttélés, a békés egymás mellett élés és az általános (sok esetben PC) tolerancia keretei közé. Keresni kell a megoldásokat. Ehhez pedig meg kell érteni a folyamatok és a rendszerek működését. E téren még vannak tennivalók. Remélhetőleg legalább a gondolatiság szintjén sikerült rámutatni azokra a tényezőkre, amelyek elősegíthetik a paradigmaváltás felgyorsítását.